

Innehåll

Förord	7
Det är ormarnas fel	9
Ormen, trädet och frukten	17
Härmapa med hjärta	29
Världens Västergötland	41
Rättens rötter	52
Ormens spår i hälleberget	60
Tanken, talet och tigandet	68
Antropocen	77
Varför väst?	89
Planetens gränser	105
Gränslös planet	119
Kaos är granne med Gud	144
Utanför Eden	158
Tillbaka till Eden	185
Företagens förmåga	203
Konst som kunskap	227
Religionens roller	239
Arvet efter Ormen	253
Noter	254

Förord

DET FINNS BILDER MAN aldrig *vill* glömma och bilder man inte *kan* glömma. Hur gärna man än vill. Till de förra hör lilla treåriga Francesca som matar den betydligt yngre – och för henne främlingen – C'est la Vie i ett katastrofläger på Haiti. Till dem jag inte kan glömma och helst hade sluppit se hör bilden av Lynndie England från ett fångläger i Irak – Abu Ghraib. Kan två så extremt olika sätt att behandla sina medmänniskor styras av en minsta (eller om det nu är en mest storslagen) gemensam nämnare i människans natur? Svaret finns i den följande berättelsen om hur vi kommer som fisken ur vattnet, hur ormen i paradiset förvandlar oss från en oskäligen apa till en skuldyngd människa och vi får gudsord på att vi har hela naturen – både den inre och den yttre till fritt förfogande. I texten uppträder en härmapa med hjärtat på rätta stället och upptäcker vi meningen med medvetandet, gräver efter rättens rötter och följer människans förvandling från asätande jägare till bonde och masskonsument. Människan som spränger planetens gränser men hittar tillbaka igen med mobiltelefonen intakt tack vare sin kreativa fantasi, naturens mirakler och företagets förmåga. Längs vägen begås ett lustmord på en nobelprisbelönad ekonomisk teori om människans sanna natur, och föds en ny om att vi är mer

besatta av rättvisa än av pengar. Religionen spelar roll och konsten är en kunskapskälla.

En så oregerlig historia går inte att ens försöka få styr på om ingen trott på att det går och dessutom sett till att det har funnits generöst flödande och inspirerande medel och källor. Stort tack till Axfoundation, Antonia Ax:son Johnson, Alexandra Mörner och Carolina Sachs, stiftelsens grundare, ordförande respektive generalsekreterare. Tre år i rad höll stiftelsen sommarseminarier med gränslösa samtal tvärs över alla tänkbara kunskapsrevir om människans natur i en gammal lada på obeskrivligt naturvackra Bjärehalvön. Boken viktigaste källor är förstås samtalens alla inspirerande presentatörer och kunskapsrika deltagare – tack till er alla – men också förstås ett eget läsande, surfande och samtalande under många års vetenskapsjournalistisk praktik.

Ett särskilt tack till Nils-Eric Sahlin som läst hela manuskriptet och Carl Gustaf Ståhl som läst delar och räddat det undan en rad faktafel, fallgropar och filosofiska fadäser. De återstående drabbar författaren. Stort tack till Tomas Blom, bokens redaktör, och Emma Ulvaeus som bäge gjort ett ovärderligt arbete med att hitta bortsprungna ord, tappade bokstäver och reda ut språkliga trasselsuddar. Till sist tack till hustru Birgitta för stort tålamod – bokskrivande sker i ett tämligen isolerat tillstånd – och för god hjälp med att hålla många frisläppta språkballonger i någorlunda begriplig kontakt med markplanet.

Össjö i maj 2014

Peter Sylwan

Det är ormarnas fel

DET ÄR ORMENS FEL – alltsammans. Bokstavligt talat. Eller förtjänst – om man nu vill se det så. Det beror på hur man ser på synden och syndafallet. När vi faller i synd? Är det då en berättelse om vad vi gör? Eller är det en berättelse om att vi *förstår* vad vi gör – och inser att vi borde göra något annat?

Jag tror på det senare. Kanske är det självklart. Alfabetets användning anar ju aporna aldrig. Åtminstone inte förrän vi lär dem konsten. Har nu aporna lite svårt med alfabetet så har de kanske också lite svårt med synden? Förstår en apa att den syndar och borde göra något annat? Det fanns visserligen en tid i vår historia (1500-talet) när djur kunde ställas inför rätta inför åklagare, försvarare och domare. Men det var nog bara en konstig idé som dök upp i en kyrka i behov av att skrämma församlingsbor att betala kyrkoskatt.¹ Men numera kan råttor och vargar och alla andra (sociala) djur bryta mot vilka bud som helst utan att hamna i domstol. Däremot kan de förstås känna att de gör fel, skämmas och åka på stryk av sina kompisar – men det är en annan historia.

I domstol hamnar de i varje fall inte. De är ju oskäligen. De kan inte ge några skäl för sina handlingar. Kan man inte sätta ord på och förstå vad man gör får man heller inget straff – det gäller både barn och dånar. De begriper ju inte

heller bättre. Och det är här ormarna kommer in i bilden. Det var de som fick oss på bättre tankar – kanske till och med att tänka över huvud taget. Eller åtminstone att kunna tänka på oss själva – och varandra.

Så länge vi är barn och djur kan vi inte synda även om vi syndar. Faller i synd gör vi först när vi blir medvetna om saken. Berättelsen om ormen i paradiset, äpplet, trädet, insikten, skammen och skulden är kanske bara den religiösa versionen av en vetenskaplig berättelse om samma sak? En berättelse där ormen, frukten och trädet spelade viktiga roller i hur det gick till när den oskälige apan blev en skuldtyngd människa. Till den berättelsen skall jag återkomma. Först dock en djupdykning i havet och till vår inre fisk. Den som vi alla bär med oss som spår av varifrån vi kommer och som ett villkor för att kunna komma dit vi vill.

Pungbräck – någon?

”Hur många i publiken är det som har haft pungbräck?” Frågan är tillräckligt udda för att han som ställer den genast befriar åhörarna från att svara. Det är Bill Hansson – professor, evolutionsbiolog och doftforskare från Max Planck-institutet för kemisk ekologi i Jena – som frågar när han berättar att vi alla kommer som fisken ur vattnet. Sedan ber han om ursäkt – inte för frågan – utan för att han kanske måste sätta sig ner under föredraget. Han har diskbräck och får ont i ryggen av att stå still för länge.

”Allt elände som slutar på bräck kan vi tacka vår inre fisk för”, säger han. ”De är omstuvningssjukdomar – svagheter – som vi får dras med resten av livet som rester av vårt ursprung i havet.”

”De fiskar vi kommer ifrån hade testiklarna gömda i

kroppen”, säger han och viftar med händerna någonstans i halshöjd. Fast fiskar har ju ingen hals. De är styvnackade. Skall de se sig omkring i världen får de vända på hela kroppen. Halsen fick vi när fenor blev ben, simblåsan lunga, fisken klev upp på land och man snabbt måste kunna se sig omkring i den nya världen. Då blev det också för varmt inne i kroppen, och testiklarna måste hitta en svalare plats att leva på. Nu hänger de där de hänger i sin luftkylda påse. Men vägen dit gick genom bukväggen, som nu är försvagad. Ibland ger den efter för det inre trycket från en tarmslinga som då gör testiklarna sällskap – och så får vi ett pungbräck. Med diskbräcken och åderbräcken är det samma sak – vi får dras med dem därför att vi har rest på oss. Vilda fyrfotingar får sällan varken det ena eller det andra. Men vi som har rest oss upp på bakbenen får bekymmer med saken om vi inte hela tiden håller igång som våra förfäder.

De tydligaste spåren från vårt liv i haven bär vårt liv i livmodern. Under nio månaders fosterutveckling kör vi en repris på fyra miljarder års utvecklingshistoria. Vi börjar våra liv på samma sätt som livet självt. Som en ensam liten urcell – en knapp tiondels millimeter i diameter. Bara 40 celldelningar, 9 månader och 3–4 kg senare har urcellen ökat sig till cirka etthundratusen miljarder celler. På vägen hinner vi med det mesta som det tog livet fyra miljarder år att åstadkomma. Fenor, gälar, svans, päls och klor. Allt blir kvar. Antingen som tillbakabildade rester eller ombildat till helt nya nyttigheter. Delar av fiskens käkben och gälbågar sitter nu som hammare, städ och stigbygel i våra mellanöron och förmedlar ljud vi inte behövde höra förrän vi klev upp på land. Vindens sus i träden, vargens yl i skogen, fåglarnas flykt och syrsornas sång. Med naturen är det som med kulturen, inklusive vetenskapen: det mesta upptäcks och uppträffas av

tillfälligheter i ett sammanhang men får sin verkligt stora betydelse i ett helt annat. Det blir aldrig som man tänkt sig.

Spåren av det förgångna döljer sig också i alla andra djur. Även ormen bär inre spår av ett annat liv. Ormen var en gång en ödla på fyra ben. Nu krälar den i stoftet på sin buk. I den bibliska berättelsen som ett straff för att den lärde oss tänka medvetna tankar. I den vetenskapliga versionen som en anpassning till ett mer slingrande och skyddat liv i trånga gångar och hålor, ibland till och med under stoftet – under jorden.

Allt liv är ett enda liv

Vi föds ensamma i vår egen kropp. Sterila och utan annat cellsällskap än våra egna kroppsceller. Men vi dör som minoriteter i oss själva. Från strax efter födelsen tills vi dör blir vi efter hand ett allt rikare och alltmer komplext och mångfaldigt kringvandrande ekosystem. Våra egna etthundratusen miljarder människoceller slår under sitt liv följe med tio gånger fler celler från diverse mikrober av minst tusen olika sorter. Tala om biologisk mångfald. De flesta är helt nödvändiga för vår egen överlevnad – och vi för deras. Utan dessa minsta medpassagerare på livsresan skulle vi inte längre vara människor. De är en del av vår natur. En del av vårt psyke och vår hjärna tycks till och med formas i samspel med magens mikroorganismer.² Verkmästaren i magen tycks ha en alldeles bokstavlig koppling i den vetenskapliga verkligheten.

På ännu större djup döljer sig än mer märkliga medpassagerare på vår livsresa – rester av virus som vi mött under hela vår evolution. Av hela vår samlade arvsmassa kommer lika mycket DNA från virus som vad vi använder till de gener som gör oss till dem vi är.